

DR. ROLAND GRILC, ODVETNIK

Prelom in izziv – proti jugu

Dolgo slovo od Jugoslavije

Toast in zos! Prosim vas, gospod odvetnik, nis-
mo v gostilni, kakšno zvezo ima to z zadevo?»
»Ne, gospod sodnik! TOZD in SOZD. To je
nekaj podobnega kot pri nas v Avstriji d. o. o., delni-
ška družba ali komanditna družba.«

»In kdo so družbeniki in kdo je direktor?»

»Pa neke vrste družbeniki so delavci, ki so združeni v
tozdu. Delavski kolektiv upravlja s premoženjem toz-
da, a ni lastnik tega premoženja, premoženje je v lasti
družbe.«

»Torej v lasti TOZDa?»

»Ne, pravzaprav ne, ampak v lasti družbe, torej vseh
delovnih ljudi v Jugoslaviji, torej v moji in tvoji lasti,
nazadnje pa v nikogaršnji lasti.«

»Prosim vas, nehajte, kaj takega ne obstaja nikjer na
svetu. Podjetje ima družbenike, torej lastnike, podje-
tje ali družba je lastnik premoženja in direktor je šef.
Tako je povsod po svetu.«

Tako nekako so potekale razprave na sodiščih na
Dunaju, na avstrijskem Štajerskem in na avstrijskem
Koroškem med letoma 1980 in 1989, v sodnih po-
stopkih, v katerih smo zastopali podjetja iz Jugoslavi-
je. Popoln *clash of systems*. Preproste pravde, v katerih
so jugoslovanska podjetja zahtevala plačilo kupni-
ne, ki jim avstrijski kupci niso plačali. Vsak začetek
takšne pravde je bil težaven, ker so bile jugoslovan-
ske pravne oblike podjetij v Avstriji popolnoma ne-
poznane. Ne smemo pozabiti: v Avstriji je obstajalo
tržno gospodarstvo, v Jugoslaviji socialistično samo-
upravljanje, združeno delo, delavski sveti, okrnjena

zasebna lastnina, prevladujoča družbena lastnina.
Vsak takšen sodni postopek smo začeli z uvodom v
temeljne resnice delavskega samoupravljanja, z uvo-
dom v združeno delo in dogovorno gospodarstvo. Re-
zultat je bil običajno majanje z glavo in popolno nera-
zumevanje. Razredni sovražnik je bil v sodni dvorani.

Sicer pa: TOZD ali temeljna organizacija združenega
dela je osnovna oblika združenega dela, v kateri de-
lavci neposredno in enakopravno uresničujejo svoje
družbenoekonomske in druge samoupravne pravice
in odločajo o drugih vprašanih svojega družbeno-
ekonomskega položaja (14. člen ustave Socialistične
Federativne Republike Jugoslavije). V socialističnih
samoupravnih družbenoekonomskih odnosih delav-
ci združujejo svoje delo in sredstva v različne oblike
združevanja, da razvijajo in pospešujejo socialistične
samoupravne družbenoekonomske odnose, razširjajo
in izboljšujejo materialno osnovo združenega dela, za-
dovoljujejo osebne, skupne in splošne družbene po-
trebe in interese, povečujejo svoj dohodek in celotni
dohodek družbe na podlagi večje produktivnosti svo-
jega in celotnega družbenega dela, družbeno in eko-
nomsko smotrno upravljajo in gospodarijo z živim in
minulim delom in samoupravno določajo pogoje za
delo ter pridobivanje in delitev dohodka.

Takšna je bila razlaga v 4. členu Zakona o združenem
delu, v zakonu, ki je »trpinčil« zakonsko podvržene z
neverjetnimi 653 členi in ki je bil iz popolnoma dru-
gega sveta.

In na kratko: TOZD je bil pravna oseba in je bil eko-
nomsko in pravno samostojen. Delavski kolektiv je
upravljal s premoženjem, ni pa bil njegov lastnik, saj
je bilo v družbeni lastnini. Kako pa se je razdelil do-
biček? *Nije se*. Glede tega se je uresničilo ljudsko poi-
menovanje tozda: *Tovariš, Oprostite, Zastonj, Delate*.

SOZD: Sestavljena Organizacija Združenega Dela.
Več delovnih organizacij se je združilo v delovno or-
ganizacijo in ta oblika se je imenovala sozd in je bila
prav tako pravna oseba.

Naša odvetniška pisarna je sprva podpirala jugoslo-
vanska podjetja v njihovih sodnih prizadevanjih v
Avstriji, od sredine osemdesetih pa se je precej po-
večalo tudi naše svetovanje jugoslovanskim državlja-
nom. V Jugoslaviji je v tem času vladala ekonomska
tišina. Klic po reformah je bil vedno glasnejši. Tito
je bil že nekaj let mrtev in mnogi jugoslovanski dr-
žavljeni, zlasti tisti v bližini avstrijske meje, so tvega-
li svoje prve podjetniške korake – v dovoljenem ali
nedovoljenem okviru. Pravno dopustno je bilo malo
obrtništvo, dopolnilno delo ali popoldansko delo. Za
izvajanje teh dejavnosti pa je bilo treba pridobiti ma-
terial, blago, vozila itd. Potrebne so bile tudi devize.
Ti razlogi so privedli do precejšnjega povečanja usta-
novitev zasebnih podjetij v Avstriji, katerih lastniki so
bili jugoslovanski državljani. Praviloma so ustanovili
družbe z omejeno odgovornostjo (d. o. o.) in se za po-
moč pogosto obrnili na našo odvetniško pisarno. Vse
to, kar danes poteka nemoteno, je bilo včasih precej

bolj formalistično, o posebni naklonjenosti gospodarstvu ni bilo mogoče govoriti. Naša pisarna je ponujala »celosten paket«: enoosebna družba tedaj še ni bila dovoljena, torej je bilo treba v postopku ustanovitve poskrbeti za dodatnega družbenika, ki pa je po registraciji družbe izstopil, vzpostavili smo bančne povezave, poiskali avstrijskega obrtno-pravnega poslovodjo (ker takrat v Avstriji skoraj ni bilo liberaliziranih dejavnosti in Avstrija ni priznavala jugoslovanske izobrazbe in prakse), za družbenike in direktorje smo priskrbeli stanovanja, v katerih praviloma niso stanovali, so pa v njih shranili nekaj oblek in toaletnih potrebščin za primer kontrole, ki jo je policija nad tujci izvajala zelo poostreno in pazila, da je bilo na razpolago primerno stanovanje. Pridobljena viza za bivanje z ustreznim žigom v potnem listu je bila kot zadetek na lotu: na mejnem prehodu je bilo manj zapletov, dopustna je bila vožnja z vozilom s tujimi registrskimi tablicami itd. Naša pisarna je poskrbela, da so bila davčna razmerja in socialno zavarovanje urejena in ponujala neke vrste »srečni paket«. Na področju korporacijskega prava je naša pisarna pridobila pomembne izkušnje, ki so se v kasnejšem delovanju izkazale za še pomembnejše. Če se ozremo v preteklost, lahko ugotovimo, da je obstajalo veliko razlogov za množično ustanavljanje družb z omejeno odgovornostjo v Avstriji in da so bili razlogi pogosto rezultat nesrečnih okoliščin. Z avstrijskim podjetjem si veliko lažje kot z jugoslovanskim nabavljal blago, rezervne dele, surovino, plačilni promet preko avstrijskega podjetja in preko avstrijskih bank je bil precej lažji, lahko si odbijal DDV (v Jugoslaviji DDV-ja ni bilo), denarna sredstva so ostala v Avstriji

itd. Spet drugi razlogi so bili povsem življenjski: z avstrijskim podjetjem si končno lahko kupil »pameten« avto, z žigom v potnem listu je bil možen večkratni prestop meje, ki je potekal brez zapletov, pri čemer se je tudi dogajalo, da se je pozabilo prijaviti blago na carini, v Avstriji pridobljene devize so se dobro preprodajale v Jugoslaviji ali pa so neopazno pristale na avstrijski anonimni hranilni knjižici.

Sicer pa sta od vseh teh številnih družb z omejeno odgovornostjo danes aktivni samo še dve, obe na področju mednarodne trgovine in obe v lasti zakoncev.

Proti jugu

In potem je bilo tako daleč. Prišlo je leto 1989. Zvezni parlament v Beogradu je 29. decembra 1988 *per acclamationem* začel veliko gospodarsko reformo in sprejel dva ključna zakona, ki sta stopila v veljavo že 1. januarja 1989: Zakon o podjetjih in Zakon o tujih vlaganjih. Absolutno revolucionarno! Zbogom, samoupravljanje! Za izvajanje gospodarske dejavnosti so se uvajale pravne oblike, ki so bile običajne v zahodnih sistemih s tržnim gospodarstvom: delniške družbe, družbe z omejeno odgovornostjo, komanditne družbe, pri čemer je bilo najpomembnejše, da upravljanje v teh družbah ni bilo organizirano na temelju dela in na socialističnih samoupravnih načelih, ampak na temelju lastninskih vložkov, torej na kapitalističnih načelih: odloča družbenik v razmerju svoje udeležbe pri družbi, ne pa delavec na temelju dela. To je imelo seveda velike praktične in ideološke razsežnosti – bilo je pravo razstrelivo za celotno družbo.

Druga novost je bila, da je lahko vsakdo ustanovil podjetje v zasebni lasti. Do tedaj to ni bilo mogoče. In tudi tujci so lahko vlagali svoj kapital. Tuja oseba je lahko ustanovila novo družbo, vlagala v obstoječa družbena podjetja, ustanovljala t. i. mešana podjetja, pri katerih so bile udeležene tudi domače fizične osebe ali domače družbene osebe, dopustne so bile naložbe v banke in zavarovalnice ter druge finančne organizacije. Naložba tujega vlagatelja je bila tudi primerno zavarovana.

To so bili pomembni koraki! Čeprav so bili zakonski predpisi dokaj skromni, je bil to pomemben začetek. Družbam z omejeno odgovornostjo se je Zakon o podjetjih pravzaprav posvetil samo v pičlih petih členih (od 104. do 108. člena) ter v nekaterih členih, ki so se nanašali na vse možne pravne oblike (od 120. do 132. člena).

Pred hišnimi vrati Avstrije je nenadoma nastal nov trg z 20 milijoni prebivalcev, ki je bil do zdaj popolnoma neznan in zato ekonomsko zelo vabljiv. Za ustanovitev družbe z omejeno odgovornostjo je bil potreben samo osnovni kapital v znesku 50.000 avstrijskih šilingov (3.633 evrov), zato je bilo pričakovati, da bodo pogumni podjetniki v Avstriji, Nemčiji in v drugih delih Evrope opazili možnost za ustanovitev podjetja v Jugoslaviji. Tveganje je bilo obvladljivo.

Naša pisarna je sodelovala že pri nastajanju jugoslovanskih zakonov o podjetjih in tujih vlaganjih. Pri pripravi teh zakonov so sodelovala mnoga jugoslovan-

ska strokovna združenja in organizacije, med njimi tudi Zveza društev pravnikov v gospodarstvu Slovenije. Na delovnih sestankih pri Gospodarski zbornici Slovenije, ki sta potekala 17. in 18. decembra 1988, sem imel priložnost podrobneje predstaviti avstrijsko ureditev korporacijskega prava. Bili smo dobro obveščeni o tem, kaj vse bo možno v Jugoslaviji od začetka 1989 dalje in smo v tem razvoju videli tudi našo priložnost in izzive. Bili smo prepričani, da bo nova zakonodaja povečala zanimanje tujih vlagateljev in menili smo, da bodo ti potrebovali svetovalce, ki jih bodo spremljali pri njihovem vstopu na jugoslovanski trg. Bili smo prepričani, da je tisti, ki pozna tako avstrijsko kot jugoslovansko gospodarsko zakonodajo, ki obvlada jezike teh držav in ki pozna tudi družbeno-ekonomske dejavnike na tem območju ter ima osebna poznanstva na političnem in ekonomskem področju, prava oseba za takšno dejavnost. Sicer bi lahko kaj podobnega ponujali tudi jugoslovanski odvetniki, vendar ti, če se smem tako izraziti, niso imeli blagega pojma o tržnem gospodarstvu in gospodarskem pravu, saj so delali v popolnoma drugem družbenem sistemu. Nazadnje smo bili prepričani tudi o tem, da bomo kot Avstrijci uživali dodatno zaupanje avstrijskih, nemških ali drugih evropskih vlagateljev.

Vendar pa kot tuji odvetniki nismo smeli nuditi takšne čezmejne storitve v Jugoslaviji. Kaj storiti? Seveda, ustanovili bomo jugoslovansko podjetje, najbolje svetovalno podjetje z jugoslovanskimi strokovnjaki in delo se bo lahko začelo. Najboljše nemudoma, da na lastni koži ugotovimo, kako deluje ustanovitev

družbe z omejeno odgovornostjo, kako dolgo traja postopek, na kaj je treba paziti, tako da lahko strankam nudimo prave informacije. *Let's start.*

Prostrana dežela

Rečeno, storjeno.

Dne 10. marca 1989 so mag. Janko Arah iz Slovenj Gradca, zaposlen pri Gospodarski zbornici Slovenije, prof. dr. Šime Ivanjko, profesor prava iz Maribora, odvetnik Goran Kanalec iz Ljubljane, mag. Miroslav Odar, sekretar Splošnega združenja prometa in zvez Slovenije in dr. Roland Grilc, odvetnik v Celovcu, ustanovili družbo Interconsulting d.o.o. s sedežem na Titovi cesti v Ljubljani (kasneje smo se preselili na Kardeljevo, ostali smo tako rekoč v okviru socialistične nomenklature). Družba je bila svetovalno podjetje in naj bi tujim in domačim vlagateljem nudila *full-service* pri ustanavljanju podjetij v Jugoslaviji. Ta dejavnost ni obsegala samo postopkov ustanovitve, pridobivanje vseh potrebnih soglasij, ampak tudi organiziranje ustreznih prostorov, kadrovanje, organizacijo računovodstva, pomoč pri marketingu in pri razvijanju trga. Vse to se nam je zdelo potrebno, ker je bila Jugoslavija kot investitorsko mesto *terra incognita*, država je bila na prestopu v popolnoma nov sistem, nihče ni vedel, ali bo deloval, obstajale so jezikovne prepreke, neverjetne sistemske in ideološke razlike ter precejšnja mera zadržanosti do novih akterjev na trgu. Dela je bilo torej dovolj.

Trg je bil velik in dežela prostrana

Dne 1. aprila 1989 je bila družba vpisana v sodni register Temelnjega sodišča v Ljubljani. Interconsulting d.o.o., ki se je kasneje preimenoval v Arah Consulting d.o.o. (imenovana po družbeniku in direktorju Janku Arahu), je bila prva družba z omejeno odgovornostjo s tujo udeležbo, ki je bila ustanovljena na območju nekdanje Jugoslavije po letu 1945. Bliskovito se je razvila v pravo zgodbo o uspehu, ne nazadnje zaradi neumorne energije direktorja mag. Janka Araha, ki je kot pravnik in nekdanji sekretar Gospodarske zbornice Slovenije vlagal vso svojo moč in vnemo v projekt ter delal dan in noč za uspeh družbe.

Že po štirih mesecih, v avgustu 1989, smo v Jugoslaviji ustanovili 37 podjetij z vlagatelji iz Nemčije, Avstrije, Jugoslavije in Savdske Arabije. To področje se je v naslednjih mesecih in letih razvijalo z veliko hitrostjo.

Vzporedno s tem smo pospešeno razvijali tudi založniško in seminarsko dejavnost. Na področju gospodarskega prava sta na začetku obstajala le nepopolna Zakon o podjetjih in Zakon o tujih vlaganjih, šele polagoma so bili sprejeti nadaljnji zakoni, medtem ko so nekatera pomembna področja ostala popolnoma neobravnavana, zaradi česar so se sodišča, odvetniki in tudi gospodarski subjekti pogosto znašli v pravni praznini, ki jo je bilo treba doreči. Naša družba se je zato nemudoma začela ukvarjati tudi z založniško dejavnostjo in že v letu 1989 smo izdali naslednje knjige in komentarje:

- Pravna ureditev družb v slovenskem in srbskem jeziku. Predstavljene so bile tudi ureditve v Avstriji in Nemčiji;
- Jugoslovanski Zakon o podjetjih v nemškem in slovenskem jeziku;
- Družba z neomejeno solidarno odgovornostjo članov po jugoslovanskem in avstrijskem pravu v nemškem in slovenskem jeziku;
- Družba z omejenim jamstvom po jugoslovanskem in avstrijskem pravu v nemškem in slovenskem jeziku;
- Komanditna družba po jugoslovanskem in avstrijskem pravu v nemškem in slovenskem jeziku.

Publikacije so bile pravi blagoslov za pravno prakso in za vse tiste, ki so morali uporabljati nove zakone. V glavnem smo predstavili avstrijsko pravno situacijo, v slovenski jezik prevedli avstrijski zakon o družbah z omejeno odgovornostjo ter ustrezna določila avstrijskega Trgovinskega zakonika, ki sta obravnavala družbo z neomejeno solidarno odgovornostjo članov in komanditno družbo. Podrobno je bilo torej predstavljeno avstrijsko pravo v slovenskem jeziku, ki je bilo v pomoč vsem tistim, ki so iskali rešitve za pravne probleme v Jugoslaviji. Lahko bi rekli, da se je na ta način podtalno uvajalo avstrijsko pravo v Sloveniji. Vse publikacije so doživele v zelo kratkem času več naklad in postale prava uspešnica.

Enako intenzivna je bila seminarska dejavnost. Na temo Investicije v Jugoslaviji smo v najkrajšem času organizirali dobro obiskane seminarje v Jugoslaviji in Avstriji.

Razpad Jugoslavije

Dne 26. junija 1991 sta dr. Roland Grilc in mag. Janko Arah predavala na seminarju Tuje investicije v Jugoslaviji v Badnu pri Dunaju. Seminar je bil izredno dobro obiskan, navzoči so bili zastopniki pomembnih avstrijskih podjetij in dopoldne smo preživeli v izvrstnem delovnem vzdušju. Na poti iz predavalnice na kosilo smo šli mimo televizorjev, ki so predvajali dnevna poročila. Ko smo pogledali pozorneje, smo videli tanke, vojake in vojaške spopade in nazadnje ugotovili, da se vse to dogaja v Ljubljani. Desetdnevna vojna se je začela. Slovenija in Hrvaška sta prejšnji dan razglasili svojo neodvisnost in naslednji dan je jugoslovanska vojska korakala skozi Slovenijo. Šok! Kdo bi v takšnem trenutku mislil na poslovne investicije v Jugoslaviji? Po kosilu smo udeležencem zastavili vprašanje, če je ob takih okoliščinah sploh smiselno, da nadaljujemo s seminarjem in oglasil se je pomemben zastopnik največje avstrijske banke, ki je odločno odgovoril: »Nadaljujmo s seminarjem s spremenjenim naslovom Investicije v Jugoslaviji po vojni.«

Po 25. juniju 1991 seveda nič ni bilo tako kot prej. Prostrana dežela ni bila več prostrana, nastalo je pet novih držav. Nenadoma je nastalo tudi pet novih pravnih redov, čeprav so vse nove države na začetku gradile na starih predpisih, nastale so meje in na začetku so prevladovali šok, onemelost in dvomi v bodočnost.

Šok se je kmalu razblinil in naša pisarna je nadaljevala z isto dejavnostjo kot prej, le s to razliko, da je bila

zdaj aktivna v petih državah. Dnevno se je bilo treba naučiti nekaj novega, ampak iskreno povedano smo kot avstrijski odvetniki pravni razvoj pravzaprav spremljali lažje kot kolegi iz nekdanje Jugoslavije. Predvsem zato, ker se je na tem območju postopno uvajalo srednjeevropsko pravo, zlasti evropski, nemški in avstrijski pravni vzori, ki smo jih seveda poznali bolje kot kolegi iz nekdanje Jugoslavije, ki so pravzaprav morali začeti od ničle.

Našo založniško in seminarsko dejavnost smo od leta 1991 dalje še okrepili. Ponujali smo specializirane seminarje, prilagojene vsaki novi državi posebej: Investicije v Sloveniji, Investicije na Hrvaškem, Investicije v ZR Jugoslaviji. Zanimanje za informacije iz prve roke je bilo ogromno. Kako izgleda nova delovna zakonodaja, še vedno odločajo delavci sami? Ali delavcu sploh lahko odpoveš delovno razmerje? Kaj je s carino? Obstaja DDV? Se odvija plačilni promet v državi dejansko preko SDK in ne preko bank? Obstaja zemljiška knjiga in ali ji lahko zaupaš? Zakaj ne moreš odbiti DDV? Lahko tuji državljani pridobi lastninsko pravico na nepremičninah? Na takšna in podobna vprašanja je bilo treba odgovoriti, preden se je vlagatelj odločil za vlaganje v Sloveniji, na Hrvaškem ali v Jugoslaviji.

In vlagali so ogromno, v vseh možnih oblikah. Naša pisarna pa jih je spremljala: švedski svetovni koncern s področja tekstilne industrije, avstrijsko zavarovalnico, ki se je kot prva tuja zavarovalnica vračala v Ju-

goslavijo (»Naš nadvojvoda Johann je že v 19. stoletju zavaroval celotno slovensko Spodnjo Štajersko«), avstrijske velike banke in avstrijske regionalne banke (samo tiste velike nekdanje koroške banke nismo zastopali), nemška energetska in ameriška telekomunikacijska podjetja. Kupce nepremičnin smo spremljali pri nakupu stanovanj in hiš v Piranu, Istri, Dalmaciji, izterjevali smo odprte terjatve, zastopali v zapuščinah, spremljali denacionalizacijo, sodelovali pri velikih nepremičninskih projektih v Sloveniji in na Hrvaškem, pri čemer smo tujim vlagateljem stali ob strani pri iskanju ustreznih zemljišč, pri spremembah prostorskih aktov in zazidalnih načrtov, pri potrebnih pogovorih s pristojnimi organi, zavarovali terjatve v zemljiški knjigi, nudili pomoč v gradbenih postopkih, svetovali pri delovnopравниh težavah (in teh ni bilo malo!), pri obsežnih inšpekcijskih postopkih s strani tržnih, gradbenih, davčnih in delovnih inšpektorjev.

Stranke so prihajale iz vseh mogočih držav. Med njimi so bili takšni, ki so razmišljali dolgoročno in takšni, ki so želeli opraviti samo posamezen posel. Bili so posamezniki in veliki koncerni, resni podjetniki in pustolovci, večina jih je ostala, drugi so ostali neuspešni. Reševanje zadnjih pa je spet predstavljalo delo za našo pisarno.

Takoj po vstopu Slovenije v Evropsko unijo leta 2004 smo se tudi mi vpisali v imenik tujih odvetnikov pri Odvetniški zbornici Slovenije. Vstop Slovenije v EU in konec prehodnega obdobja pri izvajanju prostega

pretoka storitev pa sta povzročila jasno spremembo trenda. Smer ni več proti jugu, ampak na sever, v Avstrijo. Slovenska podjetja vlagajo v Avstriji, tu dnevno opravljajo obsežne storitve, 15.000 ljudi dnevno migrira s slovenske Štajerske na avstrijsko Štajersko in dalje. Vsi ti potrebujejo odvetniško pomoč.

Ampak to je že druga zgodba.